

Article No. 319

DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2024.11.02>

Artykuł badawczy / Research article

Dziedzina nauk humanistycznych / Humanities

Dyscyplina naukowa: polonistyka / Discipline of science: Polish studies

Copyright © 2024 SRG and Z. Kaźmierczyk¹

Citation:

Kaźmierczyk, Z. (2024). Byron romantyków polskich i Lermontowa. *Studia Rossica Gedanensia*, 11: 40–49.

DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2024.11.02>

BYRON ROMANTYKÓW POLSKICH I LERMONTOWA

ZBIGNIEW KAŻMIERCZYK

Uniwersytet Gdański / University of Gdańsk

Wydział Filologiczny / Faculty of Languages

Instytut Filologii Polskiej / Institute of Polish Language and Literature

Zakład Historii Literatury Polskiej / Polish Literary History Division

ul. Wita Stwosza 55, 80-308 Gdańsk, Polska / Wita Stwosza St. 55, 80-308 Gdańsk, Poland

Corresponding Author e-mail: zbigniew.kazmierczyk@ug.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7716-3911>

(nadesłano / received 22.04.2024; zaakceptowano / accepted 30.07.2024)

Abstract

Byron of Polish Romantics and Lermontov

The article presents similarities and differences in the reception of Byron's works in the literature of Polish and Russian Romanticism. It exemplifies the use of comparative literature to study the differences between Polish and Russian cultures. It shows the influence of the radical dualism model in the dynamics of changes in the idea of the English Romantic in Russian culture. It points to the connection between the anti-worldly dualism of Lermontov's characters – their contestation of the elementary

---

¹ This is an Open-Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. Publisher: University of Gdańsk. Faculty of Languages [Wydawca: Uniwersytet Gdański. Wydział Filologiczny].

data of existence and the conditions of socio-political life – with their nihilism and demonism; therefore, the article shows a coincidence inspired by Byronic individualism – unknown to Polish Romanticism.

Keywords: Romantics, culture, individualism, demonism, nihilism.

Abstrakt

Artykuł przedstawia podobieństwa i różnice w recepcji twórczości Byrona w literaturze polskiego i rosyjskiego romantyzmu. Jest przykładem zastosowania komparatystyki do badania odmienności kultur polskiej i rosyjskiej. Ukazuje wpływ modelu radykalnego dualizmu w dynamice przemian idei angielskiego romantyka w kulturze rosyjskiej. Wskazuje na związek antyświatowego dualizmu bohaterów Lermontowa – ich kontestowania elementarnych danych egzystencji oraz warunków życia społeczno-politycznego z ich nihilizmem i demonizmem, ergo: artykuł ukazuje zainspirowaną indywidualizmem byronicznym koincydencję – nieznaną romantyzmowi polskiemu.

Słowa kluczowe: romantycy, kultura, indywidualizm, demonizm, nihilizm.

Miejsce Byrona w romantyzmie europejskim

George Byron, „którego trzeba uważać za twórcę powieści poetyckiej” (Maciejewski 1970: 11), wprowadził w krąg literatury romantyzmu bohatera nowego typu, wykorzystując gatunek rozwijany już w Anglii m.in. przez Waltera Scotta, autora słynnej *Pani jeziora*. Autor *Giaura* tworzył pełne portrety metafizycznych buntowników romantyzmu i w tym celu rozwinął gatunek synkretyczny. Orientalne tło pozwalało wyswobodzić tytułowego Giaura, Konrada w *Korsarzu*, tytułowego Larę i innych bohaterów z uwarunkowań kultury anglosaskiej i ukazać pełni ich indywidualizmu – odmienności, inności, a nawet obcości w otaczającym świecie. Bohater byroniczny stał się typowym reprezentantem epoki. Pozostał na kartach powieści poetyckiej wyrazicielem romantycznych ideałów miłości i wolności – narodowej i społecznej implikujących wielowymiarowy bunt. Dlatego historia literatury jako historia gatunków zajmuje się zbuntowanym bohaterem powieści poetyckiej. Typ człowieka zbuntowanego jest jej wyznacznikiem.

Byron w Polsce i Rosji

Wątki intertekstualne powieści poetyckich Byrona i romantyków polskich wszechstronnie wydobyte zostały m.in. w monografiach Juliusza Kleinera: *Mickiewicz* (1948) i *Juliusz Słowacki. Dzieje twórczości* (1919–1927), w artykule Stefani Skwarczyńskiej *Niedostrzeżony problem podstawowy genologii* (1970), w książce Mariana Maciejewskiego *Narodziny powieści poetyckiej w Polsce* (1970). W komparatystyce rosyjskiej wpływ Byrona na romantyzm także uznany został za ewidentny. Filologowie rosyjscy poddali wszechstronnej analizie wpływ Byrona m.in. na twórczość Michała Lermontowa.

towa już w XIX wieku. Apollon Grigoriew stwierdził, że wpływ ten nadawał utworom romantyków rosyjskich w Rosji Mikołaja I wymowę polityczną – ze względu na transformację indywidualizmu. Zauważył, że byroniczny bunt, choć zmienił w wydaniu rosyjskim oblicze ideowe, to jednak nieuchronnie kolidował z despotycznym systemem władzy w Rosji – po prostu godził w zasadę mentalnego poddaństwa jako podstawę i rękojmię ładu samodzierżawnego. Dlatego właśnie twórczość Byrona stała się bliska rosyjskim inteligentom cierpiącym na poczucie życia w twierdzy despotyzmu, osobistego zagubienia, politycznego odtrącenia czy nawet zbędności jako ludzi w czasach opresji politycznej po roku 1825. Wissarion Bieliński stan psychiczny młodych i wykształconych Rosjan po upadku powstania dekabrystów ujął w sposób wyjaśniający popularność bohatera zbuntowanego:

Jesteśmy ludźmi bez ojczyzny, nie, gorzej niż bez ojczyzny: jesteśmy ludźmi, których ojczyzną jest złuda; czy trzeba się dziwić, że i my także jesteśmy widmami, że nasza przyjaźń, nasza miłość, nasze dążenia, nasza działalność, wszystko to jedno przywidzenie? (Zgorzelski 1949: 7).

Łudzący się przynależnością do autokratycznego państwa, młodzi romantycy w ciemnych iluminacjach uświadamiali sobie całkowitą ich zbędność w ustroju opartym na niewolnictwie. Brak złudzeń oznaczał koszt dotkliwego poczucia alienacji. Jednak życie złudzeniami przynależności państwowej kosztowało więcej, bo skazywało na iluzje, na życie w majakach nierzeczywistości, czyli na bycie w stanie oderwania bez wiedzy o oderwaniu i zbędności, na istnienie błędne i obłądne widm pozbawionych jądra osobowości czynnej, czyli zdolnej do realnego istnienia i przeobrażania otoczenia. Hercen pytał z niepokojem w swym *Dzienniku*:

Czy ludzie w przyszłości zrozumieją, czy ocenią całą okropność, cały tragizm naszego istnienia? Czy pojmą dlaczegośmy próżniaki, dlaczego szukamy wszelakich rozkoszy? Dlaczego nawet w chwilach uniesień nie zapominamy o tęsknocie?... [...] Zabija nas pustka i nieład przyszłości (Zgorzelski 1949: 7).

Ryszard Przybylski w pracy *Dostojewski i „przekłete problemy”* ten stan ducha inteligencji rosyjskiej uznał za główną przesłankę żywej recepcji w Rosji carskiej utworów Byrona (Przybylski 1964). W sferze życia towarzyskiego wpływ ten przejawiał się w stylu bycia nacechowanym dandyzmem. Orgiastyczne zabawy do białego rana, pojedynki z bliskiej odległości lub szukanie śmierci na Kaukazie zdradzają awersję młodych ludzi do życia w Rosji nazywanej twierdzą despotyzmu. Kolega szkolny Lermontowa – Frederiks – który „kulom się nie kłaniał”, czyli nie uchylał głowy, znalazł oczekiwaną śmierć po dwóch latach pobytu w górach. Sportretowany przez Michała Lermontowa Pieczorin w zbiorze opowieści pod tytułem *Bohater naszych czasów* z podobną obojętnością postrzega podczas walk na Kaukazie świst pocisku w okolicach ucha. Stan duszy Lermontowa przebywającego na wojnie z kolonizowanymi Czeczenami i Czerkiesami oddaje wiersz napisany po drugim zesłaniu tam poety, które nastąpiło 13 IV 1840 r.:

Zegnaj mi, Rosjo nieumyta,
Ojczyzno panów i niewolnych,
I ty, mundurów čmo błękitna,
I ty, narodzie im powolny.

Może tu kaukaskich gór zwaliska
 Od twoich baszów mnie ustrzegą,
 Od uszu ich słyszących wszystko,
 Od oka ich wszechwidzącego.

(Lermontow 1980: 186)

Wiersz zdradza typowe poczucie osaczenia. Rosja jawi się jako kraj policyjny, a więc oparty na przemocy upostaciowanej przez żandarmerię. Policję jawną wspiera także tajna ochrona, zastraszanie i donosiciele cara, stanowiących jego uszy i oczy. Stan permanentnej inwigilacji wywołuje odruch ucieczki w pustkowia albo w zaświaty. Jest to ucieczka od tego świata w mrok, do grobu, w podziemie. W *Modlitwie* podmiot zdradza antyświatowy kierunek tego eskapizmu:

Nie wiń mnie z wyżyn swej wszechmocy,
 Nie karz mnie duchem ani ciałem
 Za to, że mrok grobowej nocy
 I serce ziemi pokochałem;

(Lermontow 1980: 18)

Miłość persony Lermontowa do wnętrza ziemi nosi znamię typowo słowiańskiego kultu śmierci jako prawdy ostatecznej, prawdy nad prawdami i mocy nad mocami. Podmiot jego wierszy konsekwentnie absolutyzuje śmierć, gdyż ona uzasadnia mizantropię, legitymizuje poczucie marności świata, uzasadnia pogardę dla doczesności odchodzącej w otchłań czasu. Mogiła napełnia słodczą głos pokolenia w wierszu *Czasza życia*:

Kiedy stajemy nad mogiłą,
 Przepaska z oczu spada,
 Wszystko, co dotąd nas mamiło,
 Z przepaską tą przepada;

(Lermontow 1980: 42)

W carskiej Rosji wyjazd na Kaukaz miał dla zbuntowanych romantyków dobrą stronę: wyzwalał byronicznego bohatera spod nadzoru aparatu represji. Bajroniczny eskapizm podszyty buntem metafizycznym stał się atrakcyjny w systemie autokratycznym. Tkwiła w nim bowiem energia odmowy posłuszeństwa despotyzmowi jarzmiącemu swobody myśli, słów i czynów oraz energia kontestacji świata jako takiego.

Mit jedności życia i twórczości

Byron, przeciwnik wszelkich podbojów militarnych, był rzecznikiem wolności małej Grecji przeciw imperium osmańskiemu. Jako oponent prześladowań religijnych był po stronie katolików przeciw zaborczości kościoła anglikańskiego. Będąc przeciwnikiem wyzysku robotników przez kapitał, Byron, członek Izby Lordów, stał po stronie robotników tkackich (Żuławski 1979: 9). Przeciwny wszelkim formom zniewolenia obyczajowego opowiadał się on po stronie praw serca jednostki oraz możliwości ich ekspresji. Głosił, że wolność jest warunkiem samorealizacji jednostki. Ale Byron był też autorem misterium *Kain* (1821), w którym przedstawił dane egzystencji ziemskiej

wywołujące kontestację świata jako takiego – w imię nadświata, z powodu tęsknoty za niebotycznością, za Rajem. W kreacjach bohatera bajronicznego romantyków polskich i Lermontowa widoczne jest twórcze powtórzenie zespołu wielowarstwowego buntu osobistego przeciw realiom społecznym i politycznym oraz metafizycznego przeciw światu i losowi człowieka.

Słodycz Tanatosa

W *Manfredzie* Byrona romantycy polscy i Lermontow odnaleźli motyw tanatycznej słodczy, czyli pociągu bohatera do śmierci. Słodycz śmierci motywowana przez Byrona egzystencjalnie ma w porywie Waława w *Marii* Antoniego Malczewskiego przesłanki niepokodzenia z grozą śmierci ukochanej Marii oraz skalania więzi syna i ojca przez zamordowanie jego synowej. Jak Manfred z lubością kroczy na krawędzi górskich przepaści pod wpływem niespełnienia miłosnego niedbały o upadek w objęcia śmierci, tak Waław, wysuwa się daleko na przód oddziaływanego na bój z Tatarami szukając śmierci. Lermontow nadał porywczoci samobójczej rosyjski koloryt lokalny w poemacie *Anioł śmierci*. Ten anioł wykreowany jest na medium wyzwolenia z okowów życia ziemskiego przez śmierć. Wiedzie on „Dusz uwolnionych całe tłumy” (Lermontow 1980: 246) z więzienia ciała w zaświaty. W proporcji do awersji wobec życia światowego jest „Błogosławione przyjsie jego” (s. 245). Jest on czczony jako „anioł pocieszenia”, „raju zwiastun biały” (s. 255). Zjawia się w minucie śmierci z obietnicą przejścia z padołu ziemskiego w drugą przestrzeń rajską, którą zatwierdza pocałunkiem śmierci. Jawi się jako dusza pokrewna narratorowi. Ma on poczucie podobieństwa do anioła śmierci w pogardzie dla materialnego i cielesnego świata. Adoruje anioła, który z prochu ziemi powstałe ciało ludzkie „wzgardą darzył” (s. 245). Anioł śmierci jest kapitalną figurą antyświatowego dualizmu umysłowości rosyjskiej.

Poemat opowiada historię cierpienia na tę przypadłość głównego bohatera Zoraima. Podobnie jak Waław, jest on wyznawcą wartości etosu rycerskiego. Trawi go miłość do świata, gdyż połączona jest ze wzgardą dla niedoskonałości ludzi i marności spraw doczesnych. Ta miłość czyni zeń zakładnika pragnień niebotycznych, tęsknoty do nieskończoności i nieskończonej tęsknoty do tego co pozaziemskie; do rajskiego błogostanu. Przez ten nadmiar tęsknoty i pragnienia „Szuka wieczności – w krótkiej chwili” (s. 246). Na wzór anachoretów wczesnego chrześcijaństwa ucieka od ludzi i spraw życia doczesnego na pustynię, gdyż „wzgardził światem” (s. 247). Podobnie jak Ada w *Kainie*, tak Ada dla Zoraima w *Aniele śmierci* stała się przeciwwagą – dla energii buntu i mizantropii przeciwwagą energii miłości i afirmacji świata. Jak w *Marii* wyruszenie Waława na wojnę i poszukiwanie śmierci, tak w poemacie Lermontowa zdziwienie budzić może znużenie się Zoraima wzajemną miłością Ady. Ma on poczucie upływu czasu jako jednostajności mijających dni w pustyni z Adą, zdradza poczucie uwiezienia wolnej duszy w więzach codzienności i chce „Ciężkie kajdany te rozkruszyć” (s. 251). „Czyż każda rozkosz i zabawy / Nie są trucizną tu na ziemi?” – pyta Adę Zoraim. Przyznaje się do poczucia nicości istnienia i decyduje iść na spotkanie śmierci („Już wkrótce bytu zrzucę brzemień”) (s. 251), aby ją wyzywać. Chcąc nadać sens swej decyzji pójdzie na wojnę w obronie słusznej sprawy, dla której „miecza nie złoży”

(s. 251), lecz raczej polegnie, gdyż „milszy był Zoraimowi / Nad jej pieszczoty szlak bojowy” (s. 254). Empatyczny narrator w tym punkcie kwestionuje pogardę Zoraima dla tego wszystkiego, co miał, i kim był w związku z Adą („Szaleniec! Chociaż kochał szczerze, / Lecz nie docenił, co posiada” (s. 254)). Silniejszy okazał się instynkt śmierci, pragnienie niszczycielskie, pociąg do wojny: („ja pragnąłem okrwawione / Zobaczyć pole” (s. 256)). Bajronicznemu Wacławowi było to dane, gdyż przeżył bitwę. Poddany popędowi śmierci Zoraim umiera.

Odmiany egzotyki

Romantycy polscy i rosyjscy, oprócz psychologii bohatera zbuntowanego metafizycznie, czerpią także z palety Byrona wiele chwytów formalnych. Jego podróż w latach 1809–1811 na południe Europy, obejmująca między innymi Portugalię, Hiszpanię, Maltę, Grecję i Turcję, dostarczyła tematów, wątków oraz obrazów orientalnych w *Wędrówkach Childe Harolda* (1812), *Giaurze* (1813), *Korsarzu* (1814) i *Larze* (1814). Egzotykę tła powieści poetyckich romantycy polscy uzyskiwali dzięki przeniesieniu zdarzeń w czasie albo w przestrzeni. Niekiedy zarówno w czasie, jak i przestrzeni. Mickiewicz tworzył koloryt lokalny średniowiecza w *Konradzie Wallenrodzie* (1828). Przedtem w realiach średniowiecznej Litwy osadził wydarzenia eposu bohaterskiego *Grażyna* (1823). Natomiast poemat *Farys* (1829) jest przykładem przeniesienia zdarzeń w przestrzeń orientalną.

Inną odmianę egzotyki w powieściach poetyckich szkoły ukraińskiej w literaturze polskiego romantyzmu stanowiła kozaczyzna, czyli kultura ludu Ukrainy. Na tle pogranicza polsko-tatarskiego na Ukrainie XVII wieku toczy się akcja *Marii* (1825) Antoniego Malczewskiego. Seweryn Goszczyński przedstawił akcję *Zamku kaniowskiego* (1828) na tle krwawych zdarzeń na Ukrainie w 1768 roku, zwanych koliszczyzną. Także Słowacki akcję *Jana Bieleckiego* (1830) umieścił na tle kozaczyzny. Jego *Żmija* (1831) posiada zarówno tło kozaczyzny, jak również Orientu. Natomiast *Arab* (1830) i *Lambro* (1833) są przykładami najpełniejszego w polskiej powieści poetyckiej wykorzystania tła orientalnego.

Również Lermontow w *Bohaterze naszych czasów* (1840), podobnie jak w poemacie *Demon* (1841), chętnie eksponuje orientalizm, zwłaszcza w noweli *Bela*. Praca nad *Demonem* przez całe dorosłe życie poety („...pierwszy bowiem szkic poematu pochodzi z r. 1829, ostateczna zaś jego redakcja wiąże się z 1841 r.” (Barański, Semczuk 1975: 315)) świadczy najwymowniej o fascynacji autora egzotyką Kaukazu – jego krajobrazem, kulturą i religią. Punktem wyjścia do prezentacji bohatera w *Beli* uczynił Lermontow wesele mużulańskie. Obok ciekawych obyczajów ozdobnością zaleca się kultura materialna: bogactwo stroju, ozdobność broni, kult konia krwi arabskiej. Nadto nakreślone są cechy mentalne Tatarów i Czerkiesów. W poemacie *Anioł śmierci* umieścił akcję utworu w Hindostanie (perska nazwa Indii) i w Libanie.

Antyświatowa mizantropia

Znamienną cechą bohaterów powieści poetyckich romantyków polskich i Lermontowa jest ich mizantropia. Stronienie od ludzi właściwe jest Nebabie, pozbawionemu ukochanej Orliki (*Zamek kaniowski*), hetmanowi Żmii, szukającemu zemsty na Baszy z powodu zamordowania ojca i wzięcia do harem ukochanej (*Żmija*). Najradykałniejszą postać samotności wybiera Arab, zraniony na sercu niszczyciel cudzego szczęścia. Także po śmierci pragnie on pozostać samotnym. Podobnie jak Konrad (bohater *Korsarza* Byrona), samotnicy polskich powieści poetyckich przystępują do jakiegoś ugrupowania po to, aby skutecznie dzieło odwetu i zniszczenia przeciw sprawcy krzywdy. Jan Bielecki przystępuje do oddziału Tatarów, aby wraz z nim zemścić się na magnacie Sieniawskim, hetman Żmija łączy się z kozakami, aby dokonać zemsty na Baszy, Nebaba przyłącza się do hajdamaków Szwaczki, by wziąć odwet na Lachu, rządcy Kaniowa. Konrad Wallenrod przyłącza się do Krzyżaków, by zemścić się na nich jak Samson, w pojedynkę, tkwiąc w paszczy lwa. W odróżnieniu od pozostałych bohaterów powieści poetyckich tylko Konrad i Lambro działają z pobudek narodowych, tyrtejskich. Można o każdym z nich powiedzieć: „Szczęścia w domu nie znalazł, bo go nie było w ojczyźnie” (Mickiewicz 1972: 65). Pozostali bohaterowie kierują się motywacją egotyczną. Wystarczającym motywem ich działania jest osobiste zranienie. W imię racji serca odpowiadają oni złem na zło. Bohaterom tym, podobnie jak Pieczorinowi, nie dana jest szlachetna motywacja zemsty Konrada i Lambra.

Bohatera bajronicznego romantyków polskich i Lermontowa cechuje mizantropia, lecz kiedy znajdują się oni wśród ludzi, ich eskapizm mentalny przejawia się w pozostawaniu w osamotnieniu wewnętrznym oraz w skrytości serca. Lermontow unaoczniał ten stan wprowadzając motyw dziennika Pieczorina, ukazującego utajone życie wewnętrzne jego autora.

Anioł a upadły anioł – regres

Dzięki dziennikowi Lermontow wprowadza zagadnienie, które Mario Praz nazywa metamorfozą anioła w upadłego anioła, czyli szatana (Praz 1974: 70). Młodzieńcze anielstwo Pieczorina to jego skromność, wrażliwość na dobro i zło, prawdomówność, miłość do świata całego. Pod wpływem pomówień o obłudę, złośliwości, niedowiarstwa, nieodwzajemnionej miłości ten anioł stał się skryty, zawzięty, przebiegły, pełen nienawiści i rozpaczy. Pieczorin przedstawia własną metamorfozę jako śmierć połowy duszy. W sensie moralnym jawi się on jako żywy trup, czyli – według demonologii ludowej – wampir. Widząc mękę swej kolejnej ofiary mówi on o sobie: „...są chwile, gdy rozumiem Wampira” (Lermontow 1985: 94).

Satanizm bohatera wobec jego młodzieńczego anielstwa ukazał w *Arabie* Słowacki. Zawód idealistycznych oczekiwań na nowej drodze życia z poślubioną Anną przemienia w szatana zemsty Jana Bieleckiego. Także racje serca hetmana Żmii za życiem w miłości i dla miłości przemieniają go w upiornego mściciela. Również Nebaba staje się szatanem zemsty. W *Marii* Malczewskiego szlachetny rycerz wierny normom etosu rycerskiego, pod wpływem zamordowania jego żony z inspiracji ojca, staje się *in statu nascendi* bohaterem bajronicznym. Alegorią tej metamorfozy jest Pacholę, tajemnicze

dziecko będące medium zła. Jednak żadna z demoniczných postaci w polskiej powieści poetyckiej nie znalazła takiego pogłębienia psychologicznego, jakie uzyskał Pieczorin dzięki jego dziennikowi. Podążając za wzorem Byrona, który ukazał, jak cios zła, idący w samo serce idealisty, przemienia go w mściciela, Lermontow sięgnął do demonologii ludowej, by nadać mu postać wampira.

Wina

Bohater angielskiego Lorda napiętnowany jest znamieniem Kaina. Poczucie winy towarzyszy Giaurowi w klasztorze:

Lecz widać było z twarzy i wejrzenia,
 Że go opętał duch złego sumienia
 (Byron 1982: 56)

Motyw winy w polskiej powieści poetyckiej plastycznie przedstawił Goszczyński. Czerpiąc z ukraińskiej demonologii ludowej wprowadził on postać zdradzonej dziewczyny Kseni, która jako topielica przybywa do Nebaby zza światów. Z piekła rodem, opętana, zwiastuje zło. Jest alegorią winy Nebaby zapowiadającą jego fatalny los. Podobną przewinę Pieczorina symbolizuje Wiera, zwiedziona i porzucona. Scena nieudanego powrotu Pieczorina do Wiery, wskutek wyczerpania rumaka, to obrazowe przedstawienie choroby woli tego bohatera. Głębokie poczucie winy spowoduje, że Jan Bielecki słysząc ekskomunikę pada trupem pod drzwiami kościoła. Lambro, zarzucający sobie niezdolność do czynu, staje się morfinistą. W życiu Pieczorina nie następują tak spektakularne wydarzenia, ale czyż nihilizm nie popycha go w straceńczy pojedynek oraz pogoń z miejsca na miejsce?

Wzniosłość...

Bohaterowie bajroniczni to duchy przywódcze. Ich zachowanie charakteryzuje wyniosłość wobec otoczenia. Tę cechę eksponuje także Lermontow. Znamienne, że wyższościowa poza bohatera bajronicznego nie jest przez otoczenie kwestionowana. Lermontow przeniósł indywidualizm Pieczorina w przestrzeń salonu. Jego bohater święci triumf jako lew salonowy. Wydatnie pozycję tę wzmacnia wygląd. Jego twarz – obraz duszy – cechuje bladość. Kontrastują z nią iskrzące oczy. Pochmurne wejrzenie współgra z posępną aurą postaci. W głosie i śmiechu tego bohatera dźwięczy jakieś szatańskie echo. Jak wiadomo, bohaterowie Byrona wiele zawdzięczają wielkim szatanom Milтона wykreowanym w *Raju utraconym*. Byron utwór ten czytał tak często, iż w wieku 21 lat znał go na pamięć. Przez to pokrewieństwo bohaterowie bajroniczni mieszczą się w satanicznym nurcie literatury europejskiej.

I buntownicze opętanie

Tajemnica wyglądu zewnętrznego i władzy bohatera Lermontowa tkwi w stanie jego duszy. Poprzez fizjonomię przejawia się trawiąca bohatera namiętność. Wampi-

ryzm Pieczorina posiłkuje się pewnymi danymi egzystencjalnymi. Z braku żywotnych wartości moralnych, trawiąca bohatera pustka i nuda skłania go do sycenia się cierpieniem ludzi, którzy znaleźli się w jego kręgu. Pieczorin przypomina porażonego nihilizmem anioła zagłady. Pod tym względem jest on bohaterem wyrażającym nowożytną udrękę człowieka, który nie znajduje trwałego fundamentu dla zasad moralnych.

Rozmiar dzieła zniszczenia bohaterów bajronicznych zależy od rodzaju przeżywanego przez nich buntu. Jeżeli jest on osobisty (Jan Bielecki) lub tyrtejski (Konrad Wallenrod), a nie metafizyczny, jego niszczyielska energia wyczerpuje się w zemście na krzywdzicielu indywidualnym lub zbiorowym. Jeżeli jednak bunt ten jest metafizyczny (Camus 1971: 277–280) i posiada zakres totalny, zwrócony przeciw całemu światu, wtedy niszczenie jest permanentne, przekształca się w program i styl życia.

Demonizm rosyjski

Demonizm Pieczorina jest właśnie ukazany jako program świadomego niszczenia ludzi poprzez wikłanie ich w zgubne związki uczuciowe. Ten program jest dla bohatera Lermontowa sposobem na wypełnienie pustki wywołanej rozczarowaniem do świata na skutek rozdźwięku między młodzieńczymi ideałami a możliwościami ich spełnienia, jakie zaoferować może rzeczywistość. Tak zdefiniowany dandyzm na gruncie polskiego romantyzmu najpełniej prezentuje bohater powieści poetyckiej Słowackiego *Arab*.

Ostatecznie bohater bajroniczny doby romantyzmu odpowiadając złem na zło, staje się zbrodniarzem, który gubi swą duszę. U Lermontowa proces ten pogłębiony jest metafizycznie w stronę panfobii. Dzięki temu ujęcie to charakteryzuje się wycuciem demonizmu, nieprzedstawionego tak wnikliwie w powieści poetyckiej romantyzmu polskiego.

Bibliografia / References

- Barański, Z., Semczuk, A. (Red.). (1975). *Literatura rosyjska w zarysie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Byron, G. (1982). *Giaur*. Przeł. A. Mickiewicz. Oprac. S. Treugutt. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Camus, A. (1971). *Eseje*. Wybór i przekł. J. Guze. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kleiner, J. (1948). *Mickiewicz*. T. 1–2 (Cz. 1–2). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Kleiner, J. (1919–1927). *Juliusz Słowacki. Dzieje twórczości*. T. 1–4. Warszawa: Gebethner i Wolff.
- Lermontow, M. (1980). *Wiersze i poematy*. Seria Biblioteka Klasyki Polskiej i Obcej. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Lermontow, M. (1985). *Bohater naszych czasów*. Wyd. 4. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Maciejewski, M. (1970). *Narodziny powieści poetyckiej w Polsce*. Instytut Badań Literackich PAN. Seria Z Dziejów Form Artystycznych w Literaturze Polskiej, t. 19. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo.
- Mickiewicz, A. (1972). *Konrad Wallenrod*. Wstępem opatrzył Z. Libera. Wyd. 7. Warszawa: Czytelnik.

- Praz, M. (1974). *Zmysły, śmierć i diabeł w literaturze romantycznej*. Przeł. K. Żaboklicki. Słowo wstępne M. Brahmer. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Przybylski, R. (1964). *Dostojewski i „przekłete problemy”. Od Biednych ludzi do Zbrodni i kary*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Skwarczyńska, S. (1970). *Nieostrzeżony problem podstawowy genologii*. W: Skwarczyńska, S. *Wokół teatru i literatury: (studia i szkice)*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX: 167–181.
- Zgorzelski, C. (1949). *Lermontow*. Seria Wiedza Powszechna, nr 422. Z Cyklu: Literatura Światowa w XIX Wieku, cz. 1, z. 15. Warszawa: Czytelnik.
- Żułowski, J. (1964). *Byron nieupozowany*. Sera Ludzie Żywi, t. 7. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Competing interests: The author declares that he has no competing interests.